

Το Κουρδικό Πρόβλημα στην Τουρκία στη δεκαετία του '80

Το πραξικόπημα της 12ης Σεπτεμβρίου 1980, επικεφαλής του οποίου ήταν ο στρατηγός Κενάν Εβρέν¹, στόχευε στην επαναφορά της τάξης και στην καταστολή του κουρδικού εθνικισμού καθώς και της υποβόσκουσας εξέγερσης των 12 εκατομμυρίων Κούρδων της Τουρκίας², που ζουν στο βόρειο Κουρδιστάν. Η ήττα του κουρδικού κινήματος στο Ιράκ το 1973 είχε βαθιά επακόλουθα στο βόρειο Κουρδιστάν, προκαλώντας το τέλος της ηγεμονίας του Δημοκρατικού Κόμματος του Κουρδιστάν της Τουρκίας ΔΚΚΤ. Τα κουρδικά πολιτικά κόμματα αναδιοργανώθηκαν πάνω σε τοπική βάση, διαχωρίζοντας τη θέση τους τόσο από το εθνικό κουρδικό κίνημα στο Ιράκ όσο κι από τις οργανώσεις της τουρκικής αριστεράς. Ήταν όμως πολύ διαιρεμένα μεταξύ τους σε ιδεολογικό επίπεδο για να μπορέσουν να διεξάγουν κοινό αγώνα. Κι αυτό για δυο λόγους. Από τη μια, εξαιτίας των αντιθέσεων μέσα στο κουρδικό κίνημα, όπου υπάρχει ένα σθεναρό αστικό προλεταριάτο στην Κωνσταντινούπολη και στις πόλεις της Μικράς Ασίας. Από την άλλη, εξαιτίας της επιβίωσης στις παραμεθόριες με το Ιράκ περιοχές, μιας ισχυρής μορφής κοινωνικής συνοχής φατριαστικού (tribal) τύπου, που μόνον εν μέρει καταπολεμήθηκε από τον κεμαλισμό.

Το κουρδικό κίνημα στην Τουρκία ήταν διασπασμένο σε καμιά δεκαριά οργανώσεις, πολλές από τις οποίες ήταν της αριστεράς, αλλά όλες τους παράνομες εξαιτίας της αντικουρδικής κατασταλτικής πολιτικής της Άγκυρας.

Το Σοσιαλιστικό Κόμμα του Τουρκικού Κουρδιστάν PSKT³ ιδρύθηκε το 1974 από Κούρδους προοδευτικούς, ανάμεσα στους οποίους ήταν και ορισμένα ηγετικά στελέχη του Εργατικού Κόμματος της Τουρκίας, που διαλύθηκε το 1971. Το κόμμα μπήκε στην παρανομία αλλά οι ηγέτες του άρχισαν από το 1975 να δημοσιεύουν το περιοδικό Riya Azadi (Ο Δρόμος της Ελευθερίας) σε κουρδική γλώσσα. Αυτό το δίγλωσσο μηνιαίο πολιτικό

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Η Ιταλίδα Mirella Galletti είναι καθηγήτρια πανεπιστημίου ειδικευμένη στην έρευνα του Κουρδικού Ζητήματος.

πολιτιστικό περιοδικό είχε τα γραφεία του στην Κωνσταντινούπολη, είχε τιράζ γύρω στα 10-12 χιλιάδες φύλλα και κυκλοφορούσε ημιπαράνομα στο Κουρδιστάν. Έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εθνική αφύπνιση του κουρδικού λαού. Το PSKT, μαρξιστικών αρχών, ζητούσε την αυτοδιάθεση του κουρδικού λαού και στόχευε στην ανεξαρτησία του Κουρδιστάν ή σε ομοσπονδιακό κουρδοτουρκικό κράτος. Υποστήριζε τη δημιουργία ενός ενιαίου εθνικού δημοκρατικού μετώπου του Κουρδιστάν και την αναγκαιότητα να πραγματοποιηθεί μια εθνικοδημοκρατική επανάσταση που θα άνοιγε το δρόμο για μια σοσιαλιστική⁴. Ιδρυτής και γενικός γραμματέας του κόμματος ήταν ο Κεμάλ Μπουρκάν, εξέχων λογοτέχνης, που από το 1980 κατέφυγε στη Σουηδία.

Με το κύμα κουρδικής μετανάστευσης προς την Ευρώπη⁵, που οφείλετο σε πολιτικούς και οικονομικούς λόγους, το PSKT ανέπτυξε σημαντική δραστηριότητα ανάμεσα στους Κούρδους εργαζόμενους, κυρίως στη Γερμανία. Εκεί, τον Ιανουάριο του 1979, ιδρύθηκε η Ομοσπονδία των Συλλόγων Εργαζομένων του Κουρδιστάν Komkar που είχε σκοπούς συνδικαλιστικού τύπου, κοινωνικής πρόνοιας και πολιτιστικής προβολής.

Το Κόμμα Εργαζομένων του Κουρδιστάν (PKK) ιδρύθηκε στις 27 Νοεμβρίου 1978 κοντά στο Ντιγιαρμπάκιρ από τον Αμπντουλάχ Οτζαλάν⁶, που εκλέχτηκε γενικός γραμματέας. Το PKK είναι μαρξιστικών λενινιστικών αρχών και υποστηρίζει την ένοπλη πάλη για την ανεξαρτησία του Κουρδιστάν, ή τουλάχιστον για να μετατραπεί το τουρκικό κράτος σε ομοσπονδία, όπου η Μικρά Ασία και το Κουρδιστάν θα είναι ισότιμοι εταίροι. Μετά το πραξικόπημα της 12ης Σεπτεμβρίου 1980 τα περισσότερα μέλη του κόμματος κατέφυγαν στη Συρία και το Λίβανο. Το PKK ήταν και το μόνο κόμμα που επέλεξε τη Μέση Ανατολή, ενώ οι άλλες κουρδικές οργανώσεις κι εκείνες της τουρκικής αριστεράς προτίμησαν να βρουν καταφύγιο στην Ευρώπη. Το κόμμα αυτό κατάφερε να ενταχθεί στη διαμάχη ανάμεσα στη Συρία και την Τουρκία και να επωφεληθεί από τον πόλεμο Ιράν-Ιράκ (1980-1988), αφού η ιρανική υποστήριξη στους Κούρδους του Ιράκ είχε προκαλέσει ένα κενό εξουσίας στα σύνορα και βοήθησε στη δημιουργία βάσεων του PKK στο ιρακινό Κουρδιστάν⁷.

Το PKK άρχισε επίσημα το αντάρτικο στις 15 Αυγούστου 1984 όταν ομάδα ανταρτών διείσδυσε στο τουρκικό Κουρδιστάν⁸. Στις 21 Μαρτίου 1985 ιδρύθηκε το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο του Κουρδιστάν ERNK, που σκόπευε να συσπειρώσει τις διάφορες ομάδες του πληθυσμού (γυναίκες, αγρότες, εργάτες, διανοούμενους) στο βορειοδυτικό Κουρδιστάν. Παρ' όλες τις επικρίσεις των άλλων κουρδικών ομάδων για τις τρομοκρατικές μεθόδους του, το PKK κέρδισε μεγάλες συμπάθειες στις κουρδικές κοινότητες στο εξωτερικό, προπαντός στη Γερμανία. «Το PKK δεν αντιπροσωπεύει κατά κανέναν τρόπο τις κουρδικές φυλές (tribes). Απέναντίας, οι ελίτ των φατριών αντιπροσωπεύονται σε πολλά άλλα κόμματα αλλά όχι στο PKK. Το κόμμα αυτό αντιπροσωπεύει αντίθετα τους πιο περιθωριακούς τομείς της κουρδικής κοινωνίας, εκείνους που αισθάνονται αποκλεισμένοι από την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της χώρας, θύματα εκείνου του μετασχηματισμού στους αγρούς που διέψευσε τις προσδοκίες τους. ΤΟ PKK τους προσφέρει μια απλή και λειτουργική θεωρία, καθώς και πληθώρα ευκαιριών για δράση, ηρωισμό και μαρτύριο»⁹. Ούτε πρέπει να υποτιμάται η δομή του PKK που βασίζεται σε μια γερή και πειθαρχημένη (για να μην πούμε στρατιωτικού τύπου) οργάνωση, η οποία του επέτρεψε, παρ' όλη τη σοβαρή εσωτερική κρίση που ξέσπασε το καλοκαίρι του 1988, να αυξήσει σημαντικά τον αριθμό των μαχητών του και να γίνει δημοφιλέστατο στο Κουρδιστάν.

Το Δημοκρατικό Κόμμα του Κουρδιστάν της Τουρκίας ΔΚΤΚ δημιουργήθηκε κατ'

εικόνα του ΔΚΤ Ιράκ από το δικηγόρο Φαίκ Μπουτζάκ. Ήταν ένα συντηρητικό κόμμα που στόχευε στην ανεξαρτησία του Κουρδιστάν. Υπέστη διάφορες διασπάσεις που το αποδυνάμωσαν.

Το Κόμμα Εργατικής Πρωτοπορίας του Κουρδιστάν ΡΡΚΚ γεννήθηκε το 1969 από μια διάσπαση του ΔΚΚΤ. Ήταν μαρξιστικών-λενινιστικών αρχών. Μια βαθιά εσωτερική κρίση το έφερε στα πρόθυρα της διάλυσης. Εξέδιδε στη Σουηδία το μηνιαίο περιοδικό Ατμαιο (Στόχος) στα κουρδικά.

Οι Εθνικοί Απελευθερωτές του Κουρδιστάν ΚΥΚ γεννήθηκαν επίσης από διάσπαση του ΔΚΚΤ το 1979-1980 κι υποστηρίχτηκαν από τον ηγέτη του ΔΚΚ Ιράκ Μπαρτζανί. Δεν ήταν μαρξιστές αλλά υπέρ της ανεξαρτησίας και συνεργάστηκαν με το ΡΣΚΤ.

Η Rizgari (Απελευθέρωση) ιδρύθηκε το 1976 από ομάδα Κούρδων διανοουμένων που ανέλαβαν την έκδοση του ομώνυμου δίγλωσσου περιοδικού με έδρα του στην Κωνσταντινούπολη. Η έκδοσή του απαγορεύτηκε μετά από λίγα τεύχη.

Άλλες μικρότερες πολιτικές ομάδες ήταν: Ala Rizgari («Σημαία Απελευθέρωσης»), που προήλθε από διάσπαση της Rizgari Kawa (από το όνομα θρυλικού ήρωα των Κούρδων), μαοϊκές και Tekosin (Αγώνας).

Το Ισλαμικό Κόμμα του Κουρδιστάν ΡΙΚ πρέσβευε τη δημιουργία ενός ενοποιημένου και ισλαμικού κουρδικού κράτους. Διατηρούσε κριτική στάση προς την Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν και φέρεται να εχρηματοδοτείτο από τη Σαουδική Αραβία¹⁰. Η δημιουργία του απετέλεσε νεοτεριστικό στοιχείο ανάμεσα στα κουρδικά κόμματα, που όλα τους χαρακτηρίζονται από βαθιά ριζωμένο λαϊκό πνεύμα.

Δεν ήταν γνωστή η πραγματική επιρροή κι αντιπροσωπευτικότητα αυτών των κομμάτων, αφού ήταν αναγκασμένα να δρουν παράνομα στην Τουρκία, ενώ διατηρούσαν μια κάποια παρουσία ανάμεσα στις πολυάριθμες κουρδικές κοινότητες στην Ευρώπη.

Στο ποικίλο και κατακερματισμένο κουρδικό πολιτικό πανόραμα, το ΡΚΚ ήταν πάντα ιδιαίτερα απομονωμένο. Οι άλλες δυνάμεις της αριστεράς αντίθετα προσπάθησαν πολλές φορές να θέσουν τις βάσεις για μια συμμαχία, αλλά ποτέ δεν κατάφεραν να ξεπεράσουν το στάδιο των προθέσεων. Τον Ιανουάριο του 1982 το ΡΣΚΤ, το Ala Rizgari και οι ΚΥΚ ανήγγειλαν ένα πρόγραμμα συνεργασίας για την ανεξαρτησία του Κουρδιστάν. Το καλοκαίρι του 1983 οι επικεφαλής του ΡΣΚΤ, ΡΡΚΚ, Ala Rizgari, ΚΥΚ και Tekosin υιοθέτησαν στη Δαμασκό μια κοινή πλατφόρμα. Σε απάντηση σε έκκληση του Οτζαλάν για την ένωση των κουρδικών κομμάτων, στις 22 Ιουνίου 1988 δημιουργήθηκε μέτωπο αντί ΡΚΚ που έγινε γνωστό ως Tevger. Στο μέτωπο αυτό συμμετείχαν οκτώ οργανώσεις: Ala Rizgari, ΚΥΚ, Σοσιαλιστική Τάση, Κόμμα Πατριωτικών Δυνάμεων του Κουρδιστάν Parhez, ΡΔΚ Εθνική Οργάνωση, ΠΠΚΚ, ΡΣΚΤ, Επαναστάτες του Κουρδιστάν SR και Σοσιαλιστική Ένωση του Κουρδιστάν ΥΣΚ. Στόχος του μετώπου ήταν «να καταργήσει τον αποικιακό ζυγό σε εκείνο το μέρος του Κουρδιστάν που αποικιοκρατείται από το τουρκικό κράτος, να εκδιώξει τον ιμπεριαλισμό από τη χώρα και να ιδρύσει μια ανεξάρτητη Δημοκρατία». Η μέθοδος ένοπλης πάλης που εφήρμοζε το ΡΚΚ θεωρήθηκε ανέφικτη.

Καταστολή και αντάρτικο

Τα κουρδικά κόμματα συνάντησαν πρόσφορο έδαφος στη διάχυτη κοινωνική και οικονομική δυσφορία. Στο τουρκικό Κουρδιστάν το επίπεδο διαβίωσης ήταν κατά πολύ κατώτερο από το μέσο όρο ολόκληρης της χώρας. Η ιδιοκτησία των γαιών είχε μοιραστεί με τρόπο άνισο. Το 2,4% του πληθυσμού κατείχε το 33% της καλλιεργήσιμης γης. Το

14,2% των κατοίκων ήλεγχε το 40%. Το 38% δεν είχε κανενός είδους ιδιοκτησία, ενώ το 45,4% είχε κλήρους υπερβολικά μικρούς και αντιοικονομικούς¹¹. Το κατά κεφαλήν εισόδημα στο Κουρδιστάν ήταν το ένα τρίτο εκείνου των πλούσιων επαρχιών της Μικράς Ασίας. Το ποσοστό αναλφάβητων ήταν 57%, έναντι του 23% όλης της Τουρκίας. Στις κουρδικές περιοχές επενδύετο κάθε χρόνο λιγότερο από το 10% των κρατικών επενδύσεων και το 3% των ιδιωτικών. Σε εκείνη την περιοχή που αντιπροσώπευε το 30% του τουρκικού εδάφους και το ένα τέταρτο του συνολικού πληθυσμού της χώρας, ήταν συγκεντρωμένο το 3% της τουρκικής βιομηχανίας.

Η φτώχεια αντιπροσώπευε την κύρια αιτία για την υποβόσκουσα εξέγερση του πληθυσμού εναντίον των τοπικών αρχών, αφού προκαλούσε διάχυτη διαφθορά και κοινωνική αποσύνθεση. Κυρίως στις παραμεθόριες με το Ιράν περιοχές το λαθρεμπόριο και η διακίνηση ναρκωτικών αποτελούσαν την πρώτη πηγή εισοδήματος¹². Από το 1979 η εξέγερση των Κούρδων του Ιράν βοήθησε στο να αναπτυχθεί το λαθρεμπόριο όπλων προς τη χώρα αυτή, βάζοντας τους Κούρδους σε επαφή με τις ομάδες της άκρας αριστεράς και της άκρας δεξιάς που αναδιοργανώνονταν στις απόμερες αυτές περιοχές.

Μετά το πραξικόπημα στην Άγκυρα, κάπου 30 χιλιάδες Κούρδοι συνελήφθησαν και κλείστηκαν ως επί το πλείστον στις πέντε στρατιωτικές φυλακές του Ντιγιαρμπακίρ. Άρχισε τότε η περίοδος με τις απανωτές δίκες. Στις 13 Απριλίου 1981 άρχισε η δίκη εναντίον 2.500 μελών του PKK κατά τη διάρκεια της οποίας ο δημόσιος κατηγορος ζήτησε 110 θανατικές καταδίκες. Η Διεθνής Αμνηστία¹³ και η Ευρωβουλή¹⁴ κατήγγειλαν τη συστηματική χρήση βασανιστηρίων στις φυλακές. Η longa manus των τουρκικών υπηρεσιών ασφαλείας έφτασε έως και τη Συρία, όπου στην πόλη Καμισλί στις 12 Δεκεμβρίου 1980 δολοφονήθηκαν 15 Κούρδοι της οργάνωσης Kawa, έξι από την Τουρκία κι εννέα από τη Συρία.

Η δραστηριότητα οποιουδήποτε εθεωρείτο Κούρδος εθνικιστής κατεστάλη με πυγμή, με μαζικές συλλήψεις και σκηνοθετημένες δίκες. Επλήγη κάθε κουρδική πολιτιστική έκφραση¹⁵. Τα άρθρα 26 και 28 του τουρκικού Συντάγματος του 1982 απαγόρευαν με κάθε τρόπο τη χρήση της κουρδικής γλώσσας.

Ο πρώην υπουργός Δημοσίων Έργων Σεραφεττίν Έλτσι, του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος συνελήφθη και καταδικάστηκε το Μάρτιο του 1981 σε δυο χρόνια και τρεις μήνες φυλακή διότι το 1979 είχε δηλώσει: «Υπάρχουν Κούρδοι στην Τουρκία. Είμαι κι εγώ Κούρδος». Σε συνέντευξή του στο περιοδικό Yanki είχε προσθέσει: «Δεν μπορεί κανείς να απαιτεί να μη βλέπουμε την αποικιοκρατική, καταπιεστική πολιτική εθνικού αφανισμού που εφαρμόζεται στην Ανατολή. Οι πατριώτες της Ανατολής που αντιστέκονται σε κάθε μορφή βιαιότητα, πέφτουν θύματα της καταστολής»¹⁶. Ανάμεσα στους συλληφθέντες ήταν και ο Κούρδος σοσιαλιστής δήμαρχος του Ντιγιαρμπακίρ Μέχντι Ζάνα, ο οποίος από τα βασανιστήρια έμεινε ανάπηρος στο ένα αυτί του, καθώς και ο Τούρκος κοινωνιολόγος Ισμαήλ Μπεςικτσι.

Απαγορεύτηκε να δίνονται κουρδικά ονόματα στα νεογέννητα. Επιβλήθηκαν περιορισμοί και στην προφορική χρήση της κουρδικής γλώσσας σε περιοχές όπου οι περισσότεροι κάτοικοι αγνοούσαν τα Τουρκικά. Στην πόλη Άγρι εξήντα Κούρδοι καταδικάστηκαν σε πρόστιμο διότι δε μιλούσαν Τουρκικά. Μια γυναίκα 61 χρονών που εκφώνησε ομιλία στα Κουρδικά σε συγκέντρωση του SHP μπροστά στο δημαρχείο του Ντιγιαρμπακίρ καταδικάστηκε σε ένα χρόνο φυλακή.

Ο στρατός εφήρμοσε πολιτική συστηματικής τρομοκρατίας στα χωριά στην προσπάθειά του να δημιουργήσει κενό γύρω από τους Κούρδους εθνικιστές. Αυθαίρετες συλλή-

ψεις, βασανιστήρια, πέσεις στην οικογένεια των υπόπτων ήταν στην ημερήσια διάταξη.

Με σκοπό να διακοπούν οι επαφές κι η αλληλοβοήθεια των Κούρδων της Τουρκίας με τους ομοεθνείς τους των γειτονικών χωρών, το 1981 οργανώθηκε η εκκένωση των χωριών κοντά στα σύνορα κι αυξήθηκε η στρατιωτική πίεση με συνεχείς εκκαθαριστικές επιχειρήσεις. Έως το 1986 έντεκα χωριά κοντά στα σύνορα με το Ιράν είχαν εκκενωθεί και οι κάτοικοι μεταφέρθηκαν στο εσωτερικό. Ανακοινώθηκαν σχέδια για να δημιουργηθεί νεκρή ζώνη και στα σύνορα με τη Συρία. Στην πόλη Τσακουρτζά απαγορεύτηκε αυστηρά η κυκλοφορία από τη δύση έως την ανατολή του ηλίου.

Το Δεκέμβριο του 1983 επανήλθαν στην κυβέρνηση οι πολιτικοί με τον πρωθυπουργό Τουργκούτ Οζάλ, του συντηρητικού Κόμματος Μητέρας Πατρίδας, αλλά οι σχέσεις ανάμεσα στις αρχές και τον κουρδικό πληθυσμό δεν βελτιώθηκαν. Η τουρκική κυβέρνηση εξακολούθησε να αρνείται την ύπαρξη 12 εκατομμυρίων Κούρδων και θεωρούσε το παραμικρό αίτημα του πληθυσμού ως απειλή για την εδαφική ακεραιότητα του κράτους. Η μόνη λύση που λαμβανόταν υπόψη για το Κουρδικό ήταν η στρατιωτικοποίηση και η εκκένωση των κουρδικών περιοχών, κυρίως εκείνων που θεωρούνταν σημαντικές από στρατηγική κι οικονομική άποψη. Εκείνη την περίοδο η Άγκυρα εφήρμοσε την ίδια τακτική που είχε εφαρμόσει και ο Σαντάμ Χουσεΐν εναντίον των Κούρδων του Ιράκ: μαζικές συλλήψεις, βίαιη μεταφορά των αμάχων από τα χωριά, κυρίως από εκείνα στα σύνορα με τη Συρία και το Ιράκ, καταστολή της κουρδικής κουλτούρας. Δημιουργήθηκαν και τοπικές ομάδες πολιτοφυλάκων (όπως οι «jash» στο Ιράκ) για να καταπολεμήσουν τους αντάρτες. Ταυτόχρονα η Άγκυρα επεδίωξε να συνεργαστεί με τα διάφορα καθεστώτα της περιοχής και προπαντός με το Ιράκ στην καταστολή του κουρδικού κινήματος.

Το κουρδικό αντάρτικο, καθοδηγούμενο από το PKK, γρήγορα άρχισε να γίνεται αισθητό και στις 18 επαρχίες του τουρκικού Κουρδιστάν, όπου επιβλήθηκε ο στρατιωτικός νόμος. Η κατάσταση θεωρήθηκε ιδιαίτερα ανησυχητική: το τουρκικό παρακλάδι της μυστικής νατοϊκής στρατιάς Stay Behind χρησιμοποίησε από το 1984 ειδική μονάδα της στις επιχειρήσεις εναντίον των Κούρδων¹⁷.

Η Τουρκία πράγματι τελειοποίησε σε εκπληκτικό βαθμό το κατασταλτικό σύστημα. Από το 1984 έως το 1987 ο αριθμός των αστυνομικών αυξήθηκε κατά το ήμισυ. Ο αριθμός των κεντρικών αστυνομικών τμημάτων αυξήθηκε κατά 89%, των τοπικών κατά 60% και η χωρητικότητα των φυλακών κατά 45%.

Οι κυβερνητικές δυνάμεις που χρησιμοποιήθηκαν στο Κουρδιστάν αποτελούνταν από αστυνομικούς, χωροφύλακες και 10 χιλιάδες περίπου άνδρες ειδικών μονάδων για την καταπολέμηση του αντάρτικου. Όσο για τις ένοπλες δυνάμεις, αρκεί να αναφέρει κανείς πως στα τέλη της περασμένης δεκαετίας είχαν εγκατασταθεί στο Κουρδιστάν τα τρία πέμπτα του τουρκικού στρατού. Συνολικά 600 χιλιάδες άνδρες δηλαδή άριστα εξοπλισμένοι, που ανήκαν σε δυο από τα τέσσερα σώματα στρατού και πιο συγκεκριμένα στο 2ο και 3ο, με έδρα αντίστοιχα στη Μαλατούα και στο Ερζιντζάν¹⁸. Αυτή η ογκώδης παρουσία δικαιολογήθηκε με την ύπαρξη αμερικανικών και νατοϊκών στρατιωτικών εγκαταστάσεων σε μικρή απόσταση από τα σύνορα με την ΕΣΣΔ, το Ιράν, το Ιράκ και τη Συρία. Αυτό επέτρεπε στην Τουρκία να ελέγχει τους Κούρδους κάτω από την προστατευτική αιγίδα των δυτικών συμφερόντων.

Η ανικανότητα των τουρκικών αρχών να βρουν λύση στα προβλήματα που σχετίζονται με την ασφάλεια των κουρδικών βιλαετιών βρίσκεται πίσω από τη στρατηγική που βασίστηκε στη στρατιωτική συνεργασία με τον ντόπιο πληθυσμό. Στις 3 Οκτωβρίου 1984 ο πρόεδρος Εβρέν ανήγγειλε πως οι νομιμόφρονες κάτοικοι των χωριών στην ανατολική

Τουρκία θα εφοδιάζονταν με όπλα και πυρομαχικά, χωρίς να δημιουργηθούν καινούρια τοπικά τμήματα της χωροφυλακής. Αυτό το μέτρο ενισχύθηκε στις 28 Ιουνίου 1985, όταν το υπουργικό συμβούλιο αποφάσισε να στρατολογηθούν σε ορισμένες περιοχές Κούρδοι σύμμαχοι του τουρκικού στρατού. Οι τοπικοί πολιτοφύλακες έπρεπε να ασχοληθούν αποκλειστικά και μόνο με την καταπολέμηση του αντάρτικου.

Δημιουργήθηκε έτσι η μορφή του προστάτη του χωριού, ο οποίος εφοδιαζόταν με όπλα και μισθό ειδικά για να καταπολεμά τους αντάρτες. Η μορφή αυτή έγινε γρήγορα ο κύριος στόχος του ΡΚΚ. Σύμφωνα με κουρδικές εκτιμήσεις¹⁹ σε αυτούς τους 17 χιλιάδες προστάτες μοιράστηκαν 50 χιλιάδες πιστόλια και τουφέκια. Ο υπουργός Εσωτερικών Μουσταφά Καλεμλί δήλωσε πως οι προστάτες ήταν 10 χιλιάδες και πως είχαν καταμετρηθεί 26.851 ελαφρά όπλα. Σύμφωνα με επίσημες πηγές, μέσα σε μια επταετία τα συνολικά θύματα ήταν 1.245, από τα οποία τα 630 ήταν Κούρδοι «τρομοκράτες». Σύμφωνα με άλλες πηγές, ο συνολικός αριθμός των θυμάτων ήταν 2.500 άτομα.

Στις 19 Ιουλίου 1987 σε οκτώ κουρδικά βιλαέτια ο στρατιωτικός νόμος αντικαταστάθηκε από την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης²⁰ και ο Χαΐρι Κοζακτσίογλου διορίστηκε τοπικός κυβερνήτης με κύριο σκοπό να συντονίσει τις δραστηριότητες εναντίον των ανταρτών. Ανέλαβε τη διοίκηση των τοπικών δυνάμεων ασφαλείας κι είχε τη δικαιοδοσία να διατάξει την προσωρινή ή οριστική εκκένωση χωριών και πόλεων.

Η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης επέβαλε σε όλους τους πολίτες να εφοδιαστούν με δελτίο ταυτότητας. Οι προστάτες των χωριών έπρεπε να επιστημάνουν τους υπόπτους στις δυνάμεις ασφαλείας. Οργανώθηκε επί 24ώρου βάσεως τηλεφωνική γραμμή που δεχόταν ανώνυμες καταγγελίες και οι τουρκικές αρχές άλλαξαν την ονομασία 2.842 από τα συνολικά χωριά των επαρχιών Αντιγιαμάν, Γκαζιαντέπ, Ούρφα, Μαρντίν, Σίρτ και Ντιγιαρμπακίρ.

Ο τουρκικός Τύπος στις 25 Μαΐου 1986 δημοσίευσε σχέδιο εκκένωσης της κουρδικής επαρχίας Τουντζελί, ένα από τα φρούρια του κουρδικού εθνικισμού, μεταφέροντας τους 50 χιλιάδες κατοίκους στη νότια Μικρά Ασία. Το σχέδιο αυτό ενομιμοποιείτο από το άρθρο 131 του τουρκικού Συντάγματος που προβλέπει την προστασία και την ανάπτυξη των δασοτόπων. Έτσι, κατά κανόνα, τα κουρδικά χωριά εκκενώνονταν «για να μην εμπόδιζον οι καλλιέργειες την εξάπλωση των δασών».

Σε άλλες κουρδικές επαρχίες εφαρμόζεται το μεγάλοπνοο σχέδιο για τη νοτιοανατολική Ανατολία GAP που προβλέπει την έγερση του μεγάλου φράγματος Ατατούρκ κι άλλων μικρότερων φραγμάτων για να ρυθμίσουν τη ροή των υδάτων του Τίγρη και του Ευφράτη. Κατά τη διάρκεια της εκτέλεσης αυτού του σχεδίου συνέβη επανειλημμένα να απομακρυνθούν από τις στρατηγικά ευαίσθητες περιοχές οι αυτόχθονες Κούρδοι και να αντικατασταθούν από Τούρκους ή από τουρκόφωνους πρόσφυγες προερχόμενους από την Κεντρική Ασία, το Αφγανιστάν και τη Βουλγαρία.

Στα τέλη της δεκαετίας του '80 300 περίπου οικογένειες από το Αφγανιστάν (1.000-1.500 άτομα) εγκαταστάθηκαν στο Ερτζίς, στο βιλαέτι του Βαν. Η παρουσία τους όξυνε τις σχέσεις ανάμεσα στις δυο κοινότητες εξαιτίας της προσπάθειας εκτουρκισμού του Κουρδιστάν. Κατά τη διάρκεια του 1990 ο υπουργός Ερτζουμέντ Κονουκμάν έδωσε στη δημοσιότητα σχέδιο για να εγκατασταθούν 5 χιλιάδες Μεσκέτοι, θύματα των εθνικών συγκρούσεων στην ΕΣΣΔ, στο Τζεϊλανπινάρ, κοντά στην κουρδική πόλη Ούρφα, στην καρδιά του σχεδίου ύδρευσης GAP. Ο υπουργός πρόσθεσε πως μετά την πρώτη αυτή ομάδα θα ακολουθούσαν κι άλλες²¹.

Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 εφαρμόστηκε το σχέδιο αποβολής των Κούρδων από όλο το Μεγάλο Κουρδιστάν, κυρίως προς το Ιράκ και την Τουρκία. Σύμ-

ρωνα με κourδικές εκτιμήσεις του 1990, από το ένα τρίτο έως το ήμισυ του κourδικού πληθυσμού βρισκόταν εκτός Κourδιστάν, στα προσφυγικά στρατόπεδα και στις μη κourδικές μητροπόλεις των κρατών στα οποία ήταν πολιτογραφημένοι. Αυτό το μεταναστευτικό ρεύμα άλλαξε την εθνική και δημογραφική ταυτότητα των κourδικών περιοχών, καθιστώντας ξεπερασμένες τις απογραφές που είχαν πραγματοποιηθεί στο παρελθόν.

Η αποβολή των Κούρδων από το Κourδιστάν δεν οφείλετο μόνο στο βίαιο διωγμό και στον αποικισμό που προωθούσε η Άγκυρα. Οφείλετο επίσης στη μετανάστευση, κυρίως στον νέων, που μείωνε τον αριθμό ενεργού πληθυσμού. Τα αίτια της μετανάστευσης βρισκόνταν, πέρα από το ανάρτικο και την κατάσταση διαρκούς έντασης, και στην ανεπάρκεια θέσεων εργασίας σε εκείνες τις παραγωγικές δραστηριότητες που δεν συνδέονταν με την κτηνοτροφία και τη γεωργία, καθώς και στην περιθωριοποίηση του κourδικού εργατικού δυναμικού από μέρους της κεντρικής εξουσίας. Το Μάιο και Ιούνιο του 1989 προκάλεσε πάταγο η αίτηση πολιτικού ασύλου που υπέβαλαν 3 χιλιάδες Αλεβίτες Κούρδοι στη Μεγάλη Βρετανία²².

Αναλύοντας τα δεδομένα της περιόδου 1975-80 προκύπτουν δυο μεγάλα συμβάντα: για πρώτη φορά μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ο δείκτης δημογραφικής αύξησης κατέστη αρνητικός στις επαρχίες του Τουντζελί (8,21 × 1.000), Καρς (2,03 × 1.000), Ερζιντζάν (1,17 × 1.000), σε μηδενικά επίπεδα σε πολλές άλλες περιφέρειες (Αντιγιάμάν, Μπινγκόλ, Ελαζίγ, Ερζερούμ, Μαλατούα και Μαρντίν) και κατά πολύ κατώτερο από τον κourδικό μέσο όρο (20,65 × 1.000). Οι μετανάστες κατευθύνονταν προς τις περιφερειακές πρωτεύουσες όπως το Ντιγαραμπακίρ (35,61 × 1.000), Βαν (38,64 × 1.000), Μπίτλις (32,06 × 1.000) και Σίρτ (31,74 × 1.000). Επειδή όμως οι οικονομικές δυνατότητες στις πόλεις αυτές ήταν περιορισμένες, η έξοδος κατευθυνόταν προπαντός προς τις μεγάλες κourδικές μητροπόλεις. Η Κωνσταντινούπολη, επί παραδείγματι, στη δεκαεπταετία αυτή υποδέχτηκε άλλους 162.400 νέους Κούρδους μετανάστες, αυξάνοντας το συνολικό αριθμό των Κούρδων κατοίκων σε 800 χιλιάδες άτομα. Και το φαινόμενο όλο και οξυνόταν. Σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις του 1987, οι εγκατεστημένοι εκτός Κourδιστάν Κούρδοι της Τουρκίας ήταν 5 εκατομμύρια.

Εμφανίστηκε κι ένα άλλο φαινόμενο. Για να αμβλύνει τη δημογραφική πίεση των Κούρδων μέσα στη χώρα, η Άγκυρα ευνοούσε τη μετανάστευση κourδικού εργατικού δυναμικού προς τρίτες χώρες. Μετά την κourδική κατάληψη της βόρειας Κύπρου το 1974 και τις επακόλουθες διευκολύνσεις που θεσπίστηκαν από τις αρχές της Άγκυρας, σύμφωνα με κourδικές πηγές, τουλάχιστον 35-50 χιλιάδες Κούρδοι, το ήμισυ σχεδόν των συνολικών αποίκων προερχόμενων από την Τουρκία, εγκαταστάθηκε στο νησί. Οι Κούρδοι προέρχονταν προπαντός από τις περιοχές του Μους και της Μαλατίας κι εξέλεξαν αντιπροσώπους τους στα δημοτικά συμβούλια των κατεχόμενων περιοχών στην Κύπρο.

Το 1967 εξάλλου η Άγκυρα υπέγραψε συμφωνία με την κυβέρνηση της Αυστραλίας ώστε εκ των πραγμάτων το 70% των Τούρκων μεταναστών προς τη χώρα αυτή να είναι κourδικής καταγωγής.

Στο Κourδιστάν στο μεταξύ ο πληθυσμός βρέθηκε ανάμεσα στα μέλη του ΡΚΚ και το στρατό. Μερικές φορές οι αντάρτες ενέπλεξαν στις επιθέσεις τους αμάχους που δεν ήθελαν να συνεργαστούν, προκαλώντας θύματα ακόμη και μεταξύ των γυναικών και των μικρών παιδιών. Ο κourδικός στρατός από την πλευρά του κατηγορήθηκε για βίαιη συμπεριφορά: τρομοκρατούσε τον πληθυσμό, κυρίως τους χωρικούς που υποπευδόνταν προσέφεραν ανεφοδιασμό στους αντάρτες. Τα αγροτικά προϊόντα και τα ζώα ελέγχονταν συστηματικά. Μετά από περιοδεία στο Κourδιστάν, ο Κούρδος βουλευτής Αντνάν Εκμέν

δήλωσε: «Έχουν αναλάβει δράση παρακρατικές δολοφονικές οργανώσεις. Καθημερινά βρίσκονται πτώματα που έχουν καταστεί αγνώριστα». Ο ίδιος απαρίθμησε 20 περίπου τέτοιες περιπτώσεις. Ένας άλλος βουλευτής, ο Τζουμχούρ Κεσκίν, αποκάλυψε πως από το 1984 τα πτώματα των δολοφονηθέντων αμάχων καίγονταν χωρίς να δίνονται εξηγήσεις, ώστε να μη φαίνονται τα ίχνη από τα βασανιστήρια. Έκανε μεγάλη εντύπωση και η αποκάλυψη πως στο χωριό Ντεσιλιούρτ, με δυο χιλιάδες κατοίκους, στην περιφέρεια του Τζιζρέ, κατά τη διάρκεια εκκαθαριστικής επιχείρησης του στρατού τη νύχτα μεταξύ 15ης και 16ης Ιανουαρίου 1989 οι άνδρες ξυλοκοπήθηκαν κι εξαναγκάστηκαν να φάγουν ανθρώπινα περιττώματα.

Τον Ιούλιο του 1989 ο στρατιωτικός εισαγγελέας του Ντιγιαρμπακίρ επιβεβαίωσε την είδηση πως 30 κρατούμενοι στις στρατιωτικές φυλακές της πόλης πέθαναν, αλλά πρόσθεσε πως δεν υπήρχαν λόγοι για να διεξαχθεί έρευνα γύρω από το θάνατό τους. Η Διεθνής Αμνηστία δημοσίευσε κατάλογο με θύματα βασανιστηρίων που περιείχε 220 ονόματα, την ημερομηνία και την τοποθεσία θανάτου, για την περίοδο από το Σεπτέμβριο 1980 έως τον Απρίλιο 1988.

Το PKK απετέλεσε αναμφίβολα μια εκρηκτική δύναμη που κατάφερε να επιβάλει δυναμικά το Κουρδικό Ζήτημα ως κεντρικό πολιτικό πρόβλημα της χώρας. Είναι ενδεικτικό το γεγονός πως στο δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του '80 ο τουρκικός Τύπος αφιέρωσε μεγάλο χώρο σε ένα πρόβλημα που μέχρι τότε εθεωρείτο ταμπού και που παρουσίαζε τρεις πτυχές: το αντάρτικο, τον αγώνα στις φυλακές, το κοινοβουλευτικό πλαίσιο.

Οι απάνθρωπες συνθήκες στις φυλακές προκάλεσαν πολλές απεργίες πείνας. Η κυριότερη από αυτές αφορούσε εκείνη, χωρίς χρονικούς περιορισμούς, που κηρύχτηκε στις 9 Φεβρουαρίου 1988 στις φυλακές του Ντιγιαρμπακίρ. Οι πάνω από δυο χιλιάδες φυλακισμένοι ζητούσαν να ανασταλούν οι θανατικές καταδίκες, να σταματήσουν τα βασανιστήρια, να καλυτερεύσουν οι συνθήκες κράτησης, να μπορούν οι κρατούμενοι να χρησιμοποιούν την κουρδική γλώσσα στις επαφές με τους συγγενείς τους. Επειδή, πράγματι, ήταν υποχρεωμένοι να εκφράζονται στα Τουρκικά, πολλοί φυλακισμένοι δεν μπορούσαν να επικοινωνήσουν με τους συγγενείς τους που δεν μιλούσαν Τουρκικά. Η απεργία είχε μεγάλη απήχηση διότι υποστηρίχτηκε απέξω από το Σύλλογο Αλληλεγγύης των Οικογενειών των Πολιτικών Κρατουμένων στην Τουρκία ΤΑΥΑΔ και από δυο Κούρδους βουλευτές του SHP που προσχώρησαν στην απεργία. Στις 8 Φεβρουαρίου οι τουρκικές αρχές έκαναν ορισμένες παραχωρήσεις, επιτρέποντας τη χρήση της κουρδικής γλώσσας, δημιουργώντας έτσι την παράδοξη κατάσταση να νομιμοποιείται εντός του σωφρονιστικού συστήματος ό,τι ακόμη απαγορευόταν έξω από αυτό²³.

Το Κουρδικό στην Εθνοσυνέλευση

Αφού διατυπώθηκε πρώτα στις φυλακές το αίτημα να χρησιμοποιείται η κουρδική ως επίσημη γλώσσα και έκφραση του κουρδικού πολιτισμού, έγινε αποδεκτή και υιοθετήθηκε από ευρείς τομείς της κουρδικής κοινωνίας. Ανάγκασε όλα τα τουρκικά κόμματα να συνειδητοποιήσουν το πρόβλημα αυτό σε μια περίοδο κατά τη διάρκεια της οποίας η όξυνση του πολέμου Ιράν-Ιράκ είχε ξαναφέρει στο προσκήνιο το πρόβλημα του κουρδικού εθνικισμού στους κόλπους της τουρκικής άρχουσας τάξης.

Τον Απρίλιο 1987 ο Τουργκούτ Αταλάν, ένας Κούρδος μέλος του εκτελεστικού της οργάνωσης Ντιγιαρμπακίρ του SHP, δήλωσε σε κομματική συγκέντρωση πως έπρεπε να μεταφραστεί στα Κουρδικά το πρόγραμμα και το καταστατικό του SHP. Διαγράφηκε από

το κόμμα και ασκήθηκε εναντίον του ποινική δίωξη για «χωριστική προπαγάνδα».

Η Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας αναγκάστηκε πολλές φορές να ασχοληθεί με το Κουρδικό. Το έθεσαν είκοσι περίπου Κούρδοι βουλευτές διαφόρων τουρκικών κομμάτων, που σχημάτισαν ένα αρραγές «κουρδικό μπλοκ».

Στις 20 Ιανουαρίου 1988 ο Κούρδος βουλευτής Κωνσταντινούπολης του SHP Μεχμέτ Αλί Ερέν εκφώνησε τολμηρή ομιλία για την κατάσταση των Κούρδων στην Τουρκία, γεγονός χωρίς προηγούμενο στα κοινοβουλευτικά χρονικά της χώρας, λέγοντας πως «η Τουρκία έχει να αντιμετωπίσει σοβαρά προβλήματα, με πρώτο το Κουρδικό. Έχουμε να κάνουμε με εθνικό πρόβλημα. Δεν αναγνωρίστηκε ποτέ η ύπαρξη των Κούρδων. Οι Κούρδοι όμως αποτελούν εθνική μειονότητα. Δεν μπορούν να μιλήσουν και να γράψουν ελεύθερα στη γλώσσα τους. Δεν μπορούν να βαπτίσουν με κουρδικά ονόματα τα παιδιά τους». Η ομιλία αυτή υποστηρίχτηκε από όλους τους Κούρδους βουλευτές και προβλήθηκε από τον Τύπο.

Το Φεβρουάριο 1989 ο Ιμπραχίμ Ακσού, Κούρδος βουλευτής Μαλατίας, διαγράφηκε για δυο χρόνια από το SHP διότι κατέθεσε για την κατάσταση στο Κουρδιστάν ενώπιον επιτροπής της Ευρωβουλής στο Στρασβούργο. Ο Ακσού είχε δηλώσει πως η Άγκυρα «πρέπει να παραχωρήσει πολιτισμική αυτονομία στους Κούρδους που δεν είναι μειονότητα παρά έθνος».

Οι δύσκολες σχέσεις ανάμεσα στο κουρδικό λόμπι και το τουρκικό κατεστημένο χειροτέρεψαν ραγδαία τον Οκτώβριο 1989, όταν επτά Κούρδοι βουλευτές συμμετείχαν στη διάσκεψη με θέμα «Οι Κούρδοι: ανθρώπινα δικαιώματα και πολιτισμική ταυτότητα» που οργάνωσε στο Παρίσι το Κουρδικό Ινστιτούτο. Όταν γύρισαν πίσω οι επτά βουλευτές διαγράφηκαν από το SHP και μόνο η βουλευτική ασυλία τους έσωσε από ποινική δίωξη. Η διαγραφή τους προβλήθηκε από τα media και προκάλεσε έντονες συζητήσεις στα κόμματα και στη χώρα.

Στα τέλη της περασμένης δεκαετίας το Κουρδικό αποτελούσε κύριο παράγοντα στην τουρκική εσωτερική πολιτική και αυτό προκάλεσε τελικά «ανοίγματα» αδιανόητα μέχρι πρότινος. Αναφερόμενος στους Κούρδους ο Οζάλ είπε: «Εάν στα πρώτα χρόνια της Τουρκικής Δημοκρατίας το κράτος έκανε λάθη πάνω σε αυτό το ζήτημα είναι αναγκαίο να αναγνωρίσουμε τα λάθη αυτά»²⁴.

Μεγάλο ρόλο στη στροφή αυτή στην κεμαλική πολιτική έπαιξε η θηριώδης καταστολή των Κούρδων στο Ιράκ. Τον Αύγουστο του 1988 ο στρατός της Βαγδάτης εξαπέλυσε επίθεση χρησιμοποιώντας χημικά όπλα στο ιρακινό Κουρδιστάν. Εκατοντάδες χιλιάδες Κούρδοι εγκατέλειψαν τα χωριά τους για να καταφύγουν στην Τουρκία και το Ιράν. Οι απρόθυμες τουρκικές αρχές αναγκάστηκαν να φιλοξενήσουν για ανθρωπιστικούς λόγους 65.000 πρόσφυγες, ενώ 20 χιλιάδες μεταφέρθηκαν, όχι πάντα οικειοθελώς, στο Ιράν. Η Άγκυρα φοβόταν πως η παρουσία των ιδιαίτερα πολιτικοποιημένων και καλά εκπαιδευμένων «πεςμεγά» θα μπορούσε να δημιουργήσει καινούρια προβλήματα με τον ντόπιο πληθυσμό. Αποδέχτηκε λοιπόν τους Ιρακινούς πρόσφυγες, αλλά τους έβαλε σε γκέτο, δηλαδή στα προσφυγικά στρατόπεδα. Ο στρατός ερευνούσε στα σπίτια για να εμποδίσει κάθε επαφή μεταξύ Κούρδων των δυο χωρών. Οι Ιρακινοί Κούρδοι θεωρήθηκαν «φιλοξενούμενοι» και δεν αναγνωρίστηκαν ως πολιτικοί πρόσφυγες για να αποτραπεί η επέμβαση των διεθνών ανθρωπιστικών οργανισμών. Σε μια πρώτη φάση τα προσφυγικά στρατόπεδα εγκαταστάθηκαν κοντά στα σύνορα με το Ιράκ. Αργότερα, όσοι απέμειναν, κάπου 27.000 άτομα, μεταφέρθηκαν στο εσωτερικό²⁵.

Η ογκώδης παρουσία Ιρακινών Κούρδων προσφύγων είχε σημαντικά επακόλουθα στην

Τουρκία. Το ΡΚΚ ανέστειλε για κάποιο χρονικό διάστημα την ένοπλη πάλη. Η αποδοχή των προσφύγων, εξάλλου, απετέλεσε για την Άγκυρα το πρώτο βήμα στην αναγνώριση ενός προβλήματος που είχε εσωτερικές και περιφερειακές πτυχές. Το «άνοιγμα» οφείλεται επίσης και στις πιέσεις της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και των ΗΠΑ²⁶. Η Δύση θεωρούσε το Κουρδικό το βαρόμετρο του βαθμού εκδημοκρατισμού της Τουρκίας καθώς κι ένα στοιχείο που απειλούσε το status quo στη Μέση Ανατολή και γι' αυτό έπρεπε να λυθεί ειρηνικά.

Η Τουρκία χωροφύλακας του κουρδικού λαού

Η Τουρκία αποτελεί εμπροσθοφυλακή του ΝΑΤΟ στην Ανατολική Μεσόγειο. Είναι το μόνο μέρος της Ατλαντικής Συμμαχίας που συμμετέχει ταυτόχρονα στην Ισλαμική Διάσκεψη και παίζει αναντικατάστατο ρόλο στη διατήρηση του status quo στο χώρο αυτό. Είναι η μόνη χώρα που συνορεύει με όλες τις χώρες τις αναμειγμένες στο Κουρδικό (συμπεριλαμβανομένης της πρώην Σοβιετικής Ένωσης) και πάντοτε προώθησε τη συνεργασία με τη Συρία, το Ιράν και το Ιράκ για να καταστείλει το κουρδικό εθνικό κίνημα. Η Άγκυρα φιλοδοξεί να επιβάλει σε όλο το Μεγάλο Κουρδιστάν την *pac turcica*, βασιζόμενη στον πιο αποτελεσματικό στρατό της περιοχής και σε διμερείς συμφωνίες με τις συνοριακές χώρες. Παραμένει ταυτόχρονα σε ισχύ η παραχώρηση που έκανε το 1929 η Γαλλία, τότε αποικιακή δύναμη στη Συρία, προς την Άγκυρα ώστε να έχει η τελευταία τον αποκλειστικό έλεγχο των τουρκο-συριακών συνόρων. Αργότερα, τον Ιανουάριο του 1932 το Ιράν, για να διευκολύνει τον έλεγχο των συνόρων, παραχώρησε στην Τουρκία μια περιοχή του Αραράτ, επίκεντρο κουρδικής εξέγερσης δυο χρόνια πριν, για να πάρει σε αντάλλαγμα άλλα εδάφη στην περιοχή του Βαν. Το 1937 η Τουρκία έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στη σύναψη του Συμφώνου του Σαμπαμπάντ με το Ιράν, το Ιράκ και το Αφγανιστάν. Το σύμφωνο στόχευε στη διατήρηση του status quo στη δυτική Ασία και στο να προσδέσει το Ιράκ με μη αραβικές χώρες. Το σύμφωνο υποχρέωνε τα κράτη να «προλάβουν τη δημιουργία ενόπλων συμμοριών», σαφή αναφορά στους Κούρδους. Το 1955 υπογράφηκε το αντικομμουνιστικό και αντικουρδικό Σύμφωνο της Βαγδάτης μεταξύ της Τουρκίας, του Ιράν, του Ιράκ και του Πακιστάν. Το σύμφωνο έπρεπε να αντικαταστήσει εκείνο του Σαμπαμπάντ που ποτέ δεν μπήκε σε ισχύ. Ο στόχος ήταν να αντιμετωπιστεί από κοινού «κάθε εξωτερική κι εσωτερική απειλή». Στο στρατιωτικό επίπεδο η συμφωνία εφαρμόστηκε μόνον το 1956 με κοινή ιρανο-ιρακινή επιχείρηση εναντίον της κουρδικής φυλής Τζαβανρούντι στο Ιράν.

Το 1958, όταν ανετράπη η χασεμιτική μοναρχία, το Ιράκ κατήγγειλε το σύμφωνο. Τα υπόλοιπα κράτη μέλη δημιούργησαν το CENTO, που πρόβλεπε «την αμοιβαία στρατιωτική βοήθεια σε περίπτωση σοβιετικής εισβολής ή εσωτερικών εξεγέρσεων σε θέση να βάλουν σε κίνδυνο την κοινή ασφάλεια». Αυτός ο όρος παραλίγο να εφαρμοστεί στο Ιράκ, χωρίς το ίδιο να το έχει ζητήσει, το 1963, όταν η εσωτερική κατάσταση της χώρας είχε γίνει ιδιαίτερα δύσκολη. Τον Ιούλιο εκείνου του έτους οι χώρες του CENTO είχαν ετοιμάσει σχέδιο επέμβασης με την επωνυμία «Επιχείρηση Τίγρης» που πρόβλεπε την προσπέλαση τουρκικών στρατευμάτων προς την Μοσούλη και ιρανικών προς τη Σουλαϊμάνιγια. Το αντικουρδικό σχέδιο πρόβλεπε τη συμμετοχή και της Συρίας, αλλά εξανεμίστηκε χάρη στην επέμβαση της ΕΣΣΔ που προειδοποίησε τις χώρες αυτές να μην εισβάλουν στο ιρακινό έδαφος διότι θα θεωρείτο «ενέργεια επικίνδυνη προς τη σοβιετική ασφάλεια».

Καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου Ιράν-Ιράκ, η Τουρκία άσκησε στρατιωτικές και οικονομικές πιέσεις για να επηρεάσει τα δυο καθεστώτα προς αντικουρδική κατεύθυνση. Κάθε φορά που επιβαλλόταν κατάπαυση του πυρός κι άρχιζαν συνομιλίες ανάμεσα στις κουρδικές δυνάμεις και τις κυβερνήσεις της Βαγδάτης και της Τεχεράνης, η Τουρκία διαμαρτυρόταν κι ασκούσε πάντα ασφυκτικό έλεγχο στα σύνορα για να περιορίσει τις επαφές ανάμεσα στους Κούρδους των τεσσάρων κρατών. Ο φόβος της Τουρκίας ήταν μην πραγματοποιηθούν σε κάποια από τις χώρες αυτές τα αυτονομιστικά σχέδια των Κούρδων, προκαλώντας έτσι ανεξέλεγκτες αντιδράσεις σε όλη τη Μέση Ανατολή κι αποσταθεροποιώντας όλο το τουρκο-ιρανο-ιρακινό τρίγωνο.

Η Τουρκία ανησυχούσε για τις δραστηριότητες στην τουρκική περιοχή Ζίβε-Τσουκουρτζά-Σεμντινλί-Γιουσκεκόβα του ΡΚΚ κι άλλων χωριστικών ομάδων, που είχαν εγκαταστήσει στρατόπεδα εκπαίδευσης στο ιρακινό και ιρανικό Κουρδιστάν. Τα στρατόπεδα αυτά προστατεύονταν από τους Κούρδους του Ιράκ. Με τη συναίνεση της Βαγδάτης, ο τουρκικός στρατός εξαπέλυσε από τις 26 Μαΐου έως τις 2 Ιουνίου 1983 «περιορισμένης κλίμακος» επιχείρηση που επέτρεψε σε 7.000 άνδρες να διεισδύσουν μέσα στο ιρακινό έδαφος επίσημα για 4 έως 5 χιλιόμετρα, αλλά σύμφωνα με άλλες πηγές έως και 30 χιλιόμετρα. Ο στρατός είχε αεροπορική κάλυψη, ενώ εφεδρικές ομάδες φρουρούσαν τα σύνορα. Σύμφωνα με ορισμένες πηγές, 2.000 αντάρτες του ΡΚΚ, του Κawa και αρμενικών ομάδων αιχμαλωτίστηκαν, μεταφέρθηκαν στην Τουρκία και δικάστηκαν. Ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών Ιλτέρ Τουρκμέν δικαιολόγησε την εισβολή με αυτά τα λόγια: «Το Ιράκ, απασχολημένο στον πόλεμο με το Ιράν, δεν ήταν σε θέση να παρεμποδίσει τη διείσδυση αντάρτικων ομάδων στις βόρειες περιοχές της χώρας». Τον Ιούλιο επαναλήφθηκε παρόμοια επιχείρηση. Στις 30 Αυγούστου τουρκική ταξιαρχία επιτέθηκε εναντίον βάσης του Δημοκρατικού Κόμματος του Κουρδιστάν του Ιράκ, αλλά την επομένη αναγκάστηκε από τις μεγάλες απώλειες να υποχωρήσει.

Οι τουρκικές αρχές θεωρούσαν πως το ΔΚΚ-Ιράκ προστάτευε το ΡΚΚ, που μπορούσε έτσι να δεχτεί βοήθεια από το Ιράν. Γι' αυτό η Άγκυρα προσπάθησε να κλείσει συμφωνία με την Τεχεράνη και τη Βαγδάτη για να κλείσει τα σύνορα και να καταστρέψει τα κρησφύγετα του ΡΚΚ. Η τουρκική αεροπορία έπρεπε να μπορεί να πραγματοποιήσει απεριόριστες επιθέσεις εναντίον Κούρδων ανταρτών στις ιρανικές περιοχές Μαχαμπάντ και Σαρντάστ.

Στις 14-15 Οκτωβρίου 1984 ανανεώθηκε η κρυφή συμφωνία του 1978 μεταξύ Τουρκίας και Ιράκ που έδινε την άδεια στην κάθε χώρα να αναλάβει στρατιωτικές επιχειρήσεις στη γειτονική χώρα, σε ακτίνα έως και 18 μίλια. Τον ίδιο μήνα η Τουρκία εξαπέλυσε νέα στρατιωτική επιχείρηση σε βάθος 15 χιλιομέτρων μέσα στο ιρακινό έδαφος. Η «επιχείρηση Ήλιος» ανάγκασε τους αντάρτες του ΡΚΚ να απομακρυνθούν από τα ιρακινά σύνορα και να υποχωρήσουν προς το Ιράν και τη Συρία ή στο εσωτερικό του Ιράκ.

Το Ιράν καταδίκασε τη συμφωνία αυτή, διότι τη θεώρησε ανατροπή της μέχρι τότε ουδετερότητας της Τουρκίας στον ιρανο-ιρακινό πόλεμο, αφού επέτρεπε στο Ιράκ να συγκεντρώσει τις ένοπλες δυνάμεις του στο μέτωπο με το Ιράν. Η επίσκεψη όμως του Τούρκου υπουργού Εσωτερικών Αλί Τανριγιάρ στην Τεχεράνη, στις 22-23 Οκτωβρίου έκανε την Τεχεράνη να δηλώσει πρόθυμη να προλάβει τις δραστηριότητες αντιτουρκων ανταρτών στο ιρακινό έδαφος. Το Νοέμβριο οι δυο κυβερνήσεις συμφώνησαν «να μην επιτρέψουν στο έδαφός τους δραστηριότητες ομάδων που στρέφονταν εναντίον της ασφάλειας του εταίρου». Από τότε οι επιθέσεις του ΡΚΚ που εφορμούσαν από ιρακινό έδαφος περιορίστηκαν σημαντικά²⁷.

Για να διακόψει το πέρασμα ανταρτών στη συριακή μεθόριο στη δεκαετία του '80 η Τουρκία άρχισε να υλοποιεί πρόγραμμα ηλεκτροδότησης των συνόρων, που από τότε φωτίζονται μονίμως με ισχυρούς προβολείς, φράχτηκαν με δυο έως τέσσερις σειρές συρματοπλέγματα, ενώ η ουδέτερη ζώνη ναρκοθετήθηκε. Συχνά ο τουρκικός στρατός πυροβολούσε σε Σύρους βοσκούς και χωρικούς που εργάζονταν στην παραμεθόρια περιοχή και ερευνούσε στα σπίτια Κούρδων της Συρίας.

Τελικά η Άγκυρα εξασφάλισε συμφωνία και με τη Συρία. Η Τουρκία εκμεταλλεύτηκε το φόβο της Συρίας πως τα φράγματα Ατατούρκ και Καρακάγια πάνω στον Ευφράτη θα περιόριζαν σημαντικά τα ύδατα του ποταμού, ζημιώνοντας έτσι την οικονομία της χώρας. Τον Ιούλιο 1987 στη Δαμασκό ο Τούρκος πρωθυπουργός Οζάλ και ο Σύρος πρόεδρος Ασάντ υπέγραψαν πρωτόκολλο για «την ασφάλεια των συνόρων» με το οποίο η Συρία δεσμευόταν να εξουδετερώσει τις βάσεις του PKK κι ένα πρωτόκολλο για το μοίρασμα των υδάτων του Ευφράτη που εξασφάλιζε τη Δαμασκό. Τα πρωτόκολλα αμφισβητήθηκαν το 1989 όταν η Άγκυρα κατηγόρησε τη Δαμασκό πως τα καταπάτησε αφού συνεχίστηκαν οι επιχειρήσεις ανταρτών του PKK.

Η Τουρκία διατήρησε πάντα διφορούμενες σχέσεις με το Ισραήλ, που αναγνώρισε μετά το 1949. Κάτω από την εποπτεία της Ουάσιγκτον, μετά την ιρακινή επανάσταση του 1958 οι τουρκικές μυστικές υπηρεσίες συνεργάστηκαν στενά με εκείνες του Ιράν και του Ισραήλ για να διατηρηθεί το status quo στη Μέση Ανατολή.

Στα πλαίσια μιας πολιτικής που στόχευε να βελτιώσει τις σχέσεις της με τον αραβικό κόσμο, η Τουρκία σύναψε σχέσεις με την Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης που το 1979 άνοιξε γραφείο στην Άγκυρα. Μετά την υποχώρηση από τη Βηρυτό τον Αύγουστο του 1982 η ΟΑΠ περιόρισε την υποστήριξή της προς τις τουρκικές αντιπολιτευόμενες ομάδες, τους Κούρδους του PKK και τους Αρμενίους της ASALA²⁸. Αυτές οι οργανώσεις τότε ανέπτυξαν πιο στενές σχέσεις με τις ριζοσπαστικότερες παλαιστινιακές ομάδες, όπως εκείνη του Αμπού Νιντάλ και το Λαϊκό Μέτωπο για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης του Τζωρτζ Χαμπάς, που δρούσαν στη Συρία και στις περιοχές υπό συριακό έλεγχο.

Εδραιώθηκε έτσι η συνεργασία ανάμεσα στις μυστικές υπηρεσίες της Τουρκίας και του Ισραήλ. Η Άγκυρα, που επίσημα κατέκρινε την ισραηλινή εισβολή στο Λίβανο, παραδέχτηκε πολλές φορές πως χρησιμοποίησε τις πληροφορίες που είχε συλλέξει το Ισραήλ για τις τουρκικές ομάδες που εκπαιδευόταν από την ΟΑΠ ή που αιχμαλωτίστηκαν στο Λίβανο. Το Ισραήλ δήλωσε πρόθυμο να εκδώσει στην Τουρκία 26 Τούρκους που αιχμαλώτισε στο Λίβανο, παρ' όλο που δεν είχαν διαπράξει εγκλήματα εναντίον του εβραϊκού κράτους.

Το 1991 και το 1992 άνδρες της τουρκικής μυστικής υπηρεσίας MIT επισκέφθηκαν το Ισραήλ για να ανακρίνουν μερικούς Κούρδους αγωνιστές που είχαν αιχμαλωτιστεί πριν από μια δεκαετία στο Λίβανο. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που αποκόμισαν, το 1983 κουρδικές, αρμενικές και τούρκικες αριστερές ομάδες συντόνιζαν τη δράση τους στις βάσεις στη Συρία και το Ιράκ κι ενισχύονταν από Σοβιετικούς και Βουλγάρους. Σε αντάλλαγμα, οι Τούρκοι προσέφεραν στους Ισραηλινούς πληροφορίες για τη διάταξη των συριακών στρατευμάτων στο Λίβανο.

Σε ό,τι αφορά τις πολύπλοκες σχέσεις Κούρδων και Αρμενίων, αξίζει να αναφερθεί πως ήδη στις 6 Απριλίου 1980 η ASALA και το PKK έδωσαν κοινή συνέντευξη Τύπου στη Σιδώνα για να αναγγείλουν τη συνεργασία τους εναντίον της τουρκικής κυβέρνησης. Η εσωτερική κρίση όμως της αρμενικής οργάνωσης και η υποχώρηση του PKK από το βόρειο Ιράκ κατέστησαν γρήγορα ανενεργό τη συμφωνία συνεργασίας.

14. Οι εκθέσεις της Ευρωβουλής δημοσιεύθηκαν στις 13/9/82, στις 31/12/85, στις 12/1/87.
15. Απαγορεύτηκαν τα έργα του Κούρδου σκηνοθέτη Γιλμάζ Γκιουνένου που το 1984 κέρδισε στις Κάννες το Χρυσό Φοίνικα με την ταινία *Yol*. Ο ίδιος ο Γκιουνένου είχε κατηγορηθεί για τη δολοφονία ενός δικαστή το 1974. Δραπέτευσε το 1981, κατέφυγε στο Παρίσι όπου πρωτοστάτησε στην ίδρυση του Κουρδικού Ινστιτούτου. Το Φεβρουάριο του 1987 ο δημοφιλής τραγουδιστής Ιμπραχίμ Τατλί-σες υπέστη δικαστική δίωξη για «απόπειρα εναντίον των ζωτικών συμφερόντων της χώρας» επειδή τραγούδησε στα Κουρδικά σε συναυλία στη Στοκχόλμη.
16. Βλ. την κατάθεση του ίδιου και του Ζάνα στη Σουηδέζα δημοσιογράφο Έλιν Κάζον καθώς και στη Διεθνή Αμνηστία, στο *The Kurds of Turkey and human rights*, Ουτρέχτη, 1981.
17. Δημιουργήθηκε το 1953 υπό την επωνυμία Τομέας Ειδικού Πολέμου DGS ή Οργάνωση εναντίον του Αντάρτικου, η τουρκική «Stay behind» η οποία αποτελείτο από πέντε υπηρεσίες: μια ομάδα εξάσκησης σε τεχνικές ανάκρισης και ψυχολογικού πολέμου. Μια ειδική μονάδα που από το 1984 συμμετέχει στις επιχειρήσεις εναντίον των Κούρδων. Ένα ειδικό τμήμα που προορίζεται για επιχειρήσεις στην Κύπρο. Μια ομάδα συντονισμού που ονομάζεται «Τρίτο Γραφείο και μια διοικητική μονάδα», στο «Le Monde du renseignement», 19/12/1990.
18. Συνέντευξη στον Κούρδο βουλευτή Ιμπραχίμ Ακσού. Παρίσι 15/10/89.
19. Το αναφέρει ο Ακσού, όπ. π.
20. Πρέπει να ανανεώνεται από την Εθνοσυνέλευση κάθε τέσσερις μήνες και αποδίδει έκτακτες εξουσίες στις τοπικές αρχές για να περιορίσουν τις πολιτικές ελευθερίες.
21. Το αναφέρει ο Matthew der Manuelian, «Resettlement of central Asian refugees in the kurdish region of the Kurdistan», στο «Kurdish Times», τόμος 1, τ. 1, 1986.
22. Οι Κούρδοι Αλεβίτες είναι περίπου ένα εκατομμύριο άτομα.
23. Στα τέλη του 1989 η εφημερίδα «Τζουμχουριέτ» δημοσίευσε τον επίσημο απολογισμό μιας δεκαετίας καταστολής στο Κουρδιστάν: 50 άτομα εκτελέστηκαν ενώ 6.500 θανατικές καταδίκες μετατράπηκαν από τα στρατοδικεία σε άλλες ποινές. Τουλάχιστον 171 άτομα πέθαναν από τα βασανιστήρια, άλλοι 300 κρατούμενοι πέθαναν στις φυλακές. Οι πολιτικοί κρατούμενοι ήταν 5.000, 650 χιλιάδες άτομα κρατήθηκαν για διάφορες χρονικές περιόδους, σε 388 χιλιάδες απαγορεύτηκε η έξοδος από τη χώρα. 34.000 περίπου δημόσιοι υπάλληλοι απολύθηκαν, 23.667 σύλλογοι διαλύθηκαν, πάνω από 30 χιλιάδες πολίτες της Τουρκίας εξορίστηκαν στο εξωτερικό.
24. Στο «Middle East International», τ. 360, 6/10/89.
25. Οι τουρκικές αρχές επέτρεψαν σε Ιρακινούς αξιωματούχους να επισκεφθούν τα προσφυγικά στρατόπεδα ενώ κατέκριναν την επίσκεψη της Ντανιέλ Μιτεράν τον Απρίλιο-Μάιο 1989.
26. Η πρώτη αναφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα στο Κουρδιστάν βρίσκεται στην έκθεση της επιτροπής Εξωτερικών του αμερικανικού Κογκρέσου του 1987. Καινούριες εκθέσεις έγιναν το 1988 και το 1989. Στις 12 Φεβρουαρίου 1988 ο υφυπουργός Εξωτερικών αρμόδιος για τα ανθρώπινα δικαιώματα Ρίτσαρντ Σίφτερ απάντησε στις τουρκικές επικρίσεις δηλώνοντας πως «για την αμερικανική κυβέρνηση υπάρχει μια κουρδική εθνική μειονότητα στην Τουρκία και οι Ηνωμένες Πολιτείες υποστηρίζουν τις νόμιμες διεκδικήσεις της κουρδικής μειονότητας να εξασφαλίσει τα δικαιώματά της στα πλαίσια των υπαρκτών συνόρων». Στο Δελτίο του Κουρδικού Ινστιτούτου 1988.
27. Philips Robins, *Turkey and the Middle East*, Λονδίνο, The Royal Institute of International Affairs, Pinter Publishers 1991.
28. Το PKK είχε πάντα στενές σχέσεις με το Λαϊκό Μέτωπο για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης, από το οποίο κληρονόμησε τη βάση στην κοιλάδα Μπεκάα. Κατά τη διάρκεια της ισραηλινής εισβολής στο Λίβανο 11 αντάρτες του PKK σκοτώθηκαν και 14 αιχμαλωτίστηκαν.

Μετάφραση: Δημήτρης Δεληολάνης